

Granskningskommisjonens resultater.

117043

Den krig som Norge ble dratt inn i den 9. april 1940 vedkom ikke oss. Hvorfor kom vi da med? Jo, fordi vi ikke var nøytrale, ikke viste viljen til å være det, eller forsvare vår nøytralitet.

Kommisjonen stadfester det en før visste eller ante, at det var de allierte, England og Frankrike, som førte Norge inn i krigen. Etter frigjøringen har folk blitt oppfordret til å glemme dette, hva de fleste så gjerne gjorde. Kommisjonen sier s. 102 flg.: " - - Det var også lite som kunde berolige den norske utenriksledelse i uttalelser fra fransk og britisk offisielt hold, og det burde ha stillet sig klart at norsk sjøområde atter var i brennpunktet. Den 19. mars hadde Chamberlain uttalt at faren for Norge og Sverige stadig nærmet seg til den idag sto på dørstokken. - - Den 31. mars omtalte Churchill de nøytrale som fortapte land, som ingen sikkerhet kunde ha i nøytralitetspolitikken. Etpar dager etterpå talte Reynaud og Chamberlain også med sikte på Norden om de alliertes vilje til å stoppe Tysklands tilførsler. Når det gjaldt, ga de gang på gang uttrykk for at de mindre stater, og da i første rekke de nordiske, ikke måtte opprettholde en nøytralitet til skade for de allierte i en krig som også var de små staters. Hva en enn måtte mene om begrunnelsen, var det klart at de alliertes politikk ved første anledning kunde bli ført i strid med de mindre staters hevdelse av nøytraliteten.

Fra tysk side kunne en også etter mange uttalelser, særlig etter "Altmark"saken, regne med at Tyskland nok kunne ønske Norge nøytralt, men på en betingelse, at nøytraliteten virkelig kunne vernes slik at tyske tilførsler langs norskekysten gikk trygt. Dette ble understreket av den tyske minister Brüner i Oslo under samtaler i Utenriksdepartementet 28. mars og 5. april. - - - - Som flere ganger tidligere fremholdt, burde en ha forstått at "Altmark"saken måtte lede til større årvåkenhet fra tysk side og at faren for et lynsnart kup fra Tyskland var tilstede -."

Såvidt kommisjonen. Senere fikk vi mineutleggingene. Det er nok riktig som Koht sa i Stortinget at det var Vestmaktene som førte krigen inn på norsk område, dro landet inn i krigen.

Ved at regjeringen unnlot å hevde den nøytralitet den for all verden hadde forkynt, har den hovedskylden for at landet kom i krig. Regjeringens politikk var ikke overensstemmende med folkeviljen. Folkeviljen gikk ut på nøytralitet, hel og full nøytralitet. Regjeringens holdning kan hverken forklares eller und -

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie 2014
skyldes. Kommisjonen synes å mene at Kohts, Ljungbergs og Nygaardsvolds ufattelige naivitet, dumhet, er undskyldende momenter. Ja, er det så? Da bør en ialfall få det klarlagt i betryggende rettslige former, ved mentalundersøkelse. Når naiviteten, dumheten, er så kolossal at den bringer et land i krig i strid med hele folkets vilje, så må de ansvarlige straffes, hvis de er tilregnelige.

Eller brukes mentalundersøkelse bare til sjikane?

"Dagbladet" for 14. desember 1946 har en tegning av Blix. Der ser vi Nygaardsvold, Koht og Ljungberg for Riksretten. Synden drypper av dem. Nygaardsvold forsvarer seg med følgende: "Det var jo bare Quisling som forsto at her ble krig. Og hvem vilde vel høre på han?" Nei, hvem vilde vel det!

Og likevel var det mange som begynte å tro på Quisling og miste troen på Nygaardsvold, når det viste sig at den ene var seende, den andre blind. Dette forklarer at så mange senere på året trodde at redningen var å finne hos Nasjonal Samling. Også dette var dumt og naivt, og de som gjorde det dømmes alle sammen. Men er det rim og sammenheng, og framforalt - er det rettferdighet i slikt? Det er derfor riktig som "Morgenbladet" skriver, at når en straffer 50 000 landsmenn fordi de har tatt feil under forsøkene på å redde seg ut av krigens ulykker, så går det ikke an å la de hovedskyldige gå fri, de som gjorde de femti tusens forgåelser mulig.

Det hevdes at straff ikke kan gjenopprette de kolossale ødeleggelse, alle de tapte liv, de brente byer og herjede landsdeler. Nei, det er så. Men hvorfor ikke det samme synspunkt overfor medlemmer av NS og alle de som fulgte folkeretten, Administrasjonsrådet, Berggrav og Paal Berg, og handlet med eller produserte for tyskerne?

Sannheten synes å være at Nygaardsvold og emigrantene vil skjule sine egne synder. Det samme vil Hjemmefrontens leder Paal Berg og "Kirkefrontens" leder Berggrav. Så blir de enige om forfølgningen mot NS medlemmer. Det kompromitterte Storting må også vise seg. Det bevilger ærespensjon til Johan Nygaardsvold! Kunde en ikke tro det var foregått i Oslos nærhet, nemlig på Gaustad, og ikke i Stortinget?

Dr. Scharffenberg har sagt at stortinget fra 1940 var det usleste i landets historie. Men hva skal en da si om det nåværende som bl.a. teller Johan Nygaardsvold og C.F.Monsen, den siste som president, blant sine medlemmer, og hvor Sverre Løberg er den selvskrevne dux? Det er for tidlig å dømme om det, men mange ting tyder på at de fra 1940 alt har sine overmenn.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Der sitter også fylkesmann Utheim, han som ifølge Baard Krogvig i "Arbeiderbladet" nektet å følge Heimefrontens Ordre om ikke å medvirke til å nasifisere kommunene i sitt fylke. Utheim stilte seg som fylkesmann tvertimot til disposisjon for NS, gjennomførte førerprinsippet i kommunene og fylket. Ja han drev på til han ble avsatt den 30. juni 1941. Da - når ikke NS vilde bruke han lenger - strøk han til London og forlangte straff over hjemmeværende NS menn. Den berømte straffelovkommisjon i London og justisdepartementet der påberoper seg sterkt opplysninger fra den nettopp ankomne Utheim. Det blir mer og mer forståelig at de store går fri. Men de stymperne her heime, som ikke kunde rømme, og som lot fylkesmennene narre seg til å bli ordførere, de dømmes som landssvikere. De fylkesmenn som innførte nasismen og førerprinsippet i sine fylker og kommuner er:

Håkon FIVE, Nord-Trøndelag
Trygve Utheim, Møre og Romsdal
I.E. Christensen, Oslo og Akershus
Alfred Ihlen, Opland
John Norem, Rogaland
Gjert Lindebrække, Bergen og Hordaland
Hans Seip, Sogn og Fjordane
Karl Hess Larsen, Nordland
Hans Gabrielsen, Finnmark
Lyder Bull, Østfold
Jonas Pedersen, Aust-Agder
Hagbarth Lund, Vest-Agder
Knut Nordanger, Hedmark
Johannes Bassøe, Vestfold.

Som denne navneliste viser er det kjente menn, tidligere statsråder og stortingsmenn mange av dem, fordelt på de forskjellige politiske partier. Disse menn medvirket altså direkte til innføringen av NS ordningen i styringsverket. Sammen med fylkesførerene nominerte de ordførere. Overalt valte de NSfolk hvis det fantes. Hva måtte ikke den menige mann tro? Kunde noen tenke seg at fylkesmannen innsatte forbrytere og landssvikere til å styre bygder, byer og fylke?

Fylkesmann Bassøe gir denne forklaring på hvorfor han gjorde det: " - - - Men det måtte jo stå klart for alle på det daværende tidspunkt at noen øyeblikkelig hjelp utenfra ikke var i sikte og at man måtte belave seg på en okkupasjon i flere år fremover. Ut fra disse betraktninger fant jeg som fylkesmann å måtte indordne meg under den nye kommunalordning.

Dette ble understreket av den tyske minister Brauer i Oslo under samtalen i Utsteinen...

At dette grunnsyn også deltes av embedsmændene i andre etater i lignende situasjoner synes at fremgå av at de også fant at måtte fortsette sitt arbeide efter de nye linjer, selv om dette i og for seg var usmakelig. Våre dommere for eksempel fortsatte at sitte i lagmandsrettene også efter den nye ulovlige sammensetning av disse. Dommerne måtte endvidere legge til grund for sine domme den nye nazistiske "lovgivning". Våre sakførere fortsatte at prosedere for de ulovlig sammensatte domstole. Veilingeniørerne fortsatte at bygge veier selvom disse tjente tyske strategiske formål. Våre jernbanefolk betjente togene selvom de befordret tysk krigsmateriell o.s.v. I det private næringsliv så man det samme. Direktører og ingeniører fortsatte sitt arbeide selv om produksjonen kom okkupasjonsmakten til gode. Denne holdning var etter min mening ikke ønskelig, men den var antagelig nødvendig og den har sikkert vært til fordel for landet.

Maskineriet måtte holdes i gang. Den kommunale administrasjon var imidlertid et nødvendig hjul i dette maskineri og jeg kan vanskelig forstå at fylkesmændene og ordførerne i denne henseende skal bedømmes ut fra andre forutsetninger end funktionærer i andre etater."

Alle som vil være ærlige må erkjenne at fylkesmann Bassøe har rett. Og Granskningskommisjonen har da også erkjent det, og tatt konsekvensen av det. Men kommisjonen sier også at nettopp de gamle fylkesmenns medvirkning ga hele ordningen et legalt preg. Den anfører side 352 : "Det kan ikke nektes at grensen mot NS ble flytende, og at mange, kanskje særlig utover landet, kom inn på glidebanen, og ikke vilde ha vært der, om situasjonen allerede i desember var gjort klar."

Dette støtter så ubetinget hva vi har holdt fram i "Grunnlovbrudd og Rettsoppgjør". Her må igjen henvises til at professor Skeie allerede tidlig på sommeren 1945 understreket at en måtte være forsiktig med å kritisere de menige NS medlemmer, som med god grunn kunde peke på fylkesmennenes holdning.

Det er her rettløsheten setter inn. Makthaverne har nemlig ved å gjøre medlemskap straffbart avskåret en tiltalt fra å forsvare seg. Derfor ser vi at f.eks. en 74 årig kone langt inne i bygdene får kr. 36 000.- i bot for medlemskap, enda hun ubetinget den hele tid har vært i god tro, ikke ant at hun gjorde noe straffbart, enn si at hun forrådde sitt land. Men den fylkesmann som

ikke var i god tro, som var tidligere stortingsmann og statsråd, som gjennomførte naziordningen i hele fylket, han tiltales ikke! Er det noe rart om folk er forfærdet? Og dette er det en kaller rettsstaten! Tenk så på de ordførere og kommunemenn som var vant til å se opp til fylkesmannen som den høye embedsmann, som statens representant. Kunde en anstendigvis forlange at de skulde opponere mot fylkesmannen?

Når kommisjonen har bedømt forholdene slik, så må dette få følger for rettsoppgjøret. Som kommisjonen sier side 351: "Livet skulde leves også under okkupasjonen." D.v.s. for de som ikke kunde eller vilde rømme. Nå er det vel helst slik at de fleste som rømte gjorde det for å sikre sitt eget dyrebare jeg, fedrelandet kom kanskje i annen rekke.

Professor Skeie sier om våre rømlinger i "Forhandlingene med tyskerne 1940" side 42 - 43: "De norske emigranter satt relativt trygt i England, Amerika og Sverige. Og de led ingen nød. For dem som under revolusjon eller krig søker redning utenlands, er det som bekjent alltid vanskelig å forstå hjemmefolkets syn og skjebne. De norske emigranter har vært særlig uheldig stilt i denne henseende - derved at de fra en liten, men kapitalsterk pågående klikk av "ledende menn" her hjemme har fått ensidige fremstillinger om det norske folks oppfatning, særlig i et viktig spørsmål, nemlig om Stortinget. Det var disse menns sikre tro at det skulde lykkes dem å holde Stortinget utenfor når krigen engang var slutt. Et av midlene i denne kup-plan var en systematisk nedrakning av stortingsmennene, og særlig presidentene, for deres forsøk på å komme til en ordning med tyskerne i 1940. Det ble utbasunert at Stortinget hadde kompromittert seg, og derfor ikke måtte komme sammen." Sålangt Skeie.

Det ser ut som også Granskningskommisjonen har fortsatt dette arbeide. En uhyggefølelse påtrenger seg en når en sammenholder Skeies opplysninger med det kommisjonen har nevnt - og unnlatt å nevne. Hvorfor har ikke kommisjonen under avsnittet om Høyesterett med den betenkning som 11 høyesterettsdommere avgav i dette spørsmål? Og videre: Hvilken foranledning og hvilken adgang hadde disse 11 dommere til å avgi slike responsa, som bare Stortinget kan kreve? Hvorfor skal dette skjules? Det er vel ikke av hensyn til Paal Berg og enkelte andre som er sterkt engasjert i rettsoppgjøret? Det er uklarheten som skaper den vonde følelse at alt enten ikke er gransket, eller ikke skal granskes.

I Riksretten vilde en trolig få alt dette fram, få det rettslig belyst. Synes en det er for dyrt, så kunde en arrestere

Foruten andre, sikre kilder finner en dette faktum også stadfestet i straffesaken mot Quisling, off. referat utgitt av Vidnevitning lagstol. S. f. eks. statsadvokatens deduksjon side 15: "Der ble holdt 2 møter i de dager mellom Quisling og tyskerne om denne sak, og i møte nr. 2 fastholdt Quisling fremdeles at han vilde bli stående, og uttalte at han vilde sette seg i direkte forbindelse med Hitler. Han ga seg først da han fikk brutal beskjed om at Hitlers definitive beslutning allerede forelå, og spørsmålet nå bare var om han vilde gå frivillig eller måtte kastes ut."

Side 87 -89 er referert protokoll fra nevnte to møter, det første holdt på hotell Continental 14. april 1940 kl. 18³⁰, og det andre i Det tyske gesandtskap mandag 15. april henimot kl. 11 fofmiddag. Her i dette siste møte fikk Quisling beskjed om at han måtte gå av med en gang, og i det ble sagt i nokså pyntelige former. Så kommer det, referatet side 88, annen spalte nederst og side 89: "Quisling erklarte at han hadde besluttet straks å forelegge sine tanker angående situasjonen og sine betingeligheter ved den foreslåtte løsning for der Führer, og at han ville bøye seg for dennes ønske om å samarbeide loyalt videre. Sendemannen svarte at der Führers beslutning allerede forelå, og at man måtte gå over til dagsordenen, hvis Quisling vegret seg." (Uthovet her)

Quisling var ferdig, totalt og definitivt. En skulde ikke trodde at det sto i menneskelig makt å redde engang rettene av denne mann. Men ~~5~~ 5½ time senere fikk all verden beskjed. Redningsmannen var der og førte kynte Quislings frelse.

professor Skeie, som en gjorde med redaktør Fanebust, og la han få lov å forsvare seg. De er jo mange ganger så alvorlige de siktelser professoren reiser som de Fanebust kom med. Og i en rettsstat er det vel ikke persons anseelse?

Kommisjonen slår fast at de som i juni 1940 forhandlet med tyskerne begikk landsforræderi og høyforræderi, de overtråtte bevisst og eklatant straffelovens §§ 86 og 98. Og det var ingen nødstilstand. (Og det er det ingen tvil om.) Men her kommer det rare igjen: De som tok initiativet til disse forhandlinger, som fikk dem i gang, det var igjen Quislingtakkeren Paal Berg og Nordmarksherolden Eivind Berggrav. Mens Berggrav fløy til den tyske minister og vilde innlede fredsforhandlinger, forsøkte Paal Berg å få tak i kongen for å få han til å abdisere.

Disse 2 går fri, mens en sølle lagfører i NS dømmes for høyforræderi!

Kommisjonen framholder at Quisling var ille sett også på tysk hold, og at han absolutt ingen støtte fikk på norsk hold. Dette er riktig. Selv gamle medlemmer av NS vendte seg fra han i avsky i aprildagene. Selv Prydz, Hvoslef og Jonas Lie avsvor han. Tyskerne hadde den største interesse av ro i Norge, derfor måtte Quisling vekk. Det sier også kommisjonen. Men her trekker den igjen en eiendommelig slutning. Antagelig for å frelse Paal Berg også på dette punkt? Her understrekes at mange aviser, dels redaksjonelt, dels ved innsendere, har påpekt det samme. Også "Arbeiderbladet".

Etter de foreliggende opplysninger synes det ingen tvil om at Quisling vilde gått rett til bunns, og aldri kommet opp igjen, hverken i Norge eller Tyskland, om det ikke hadde kommet en og reddet han. Og redningsmannen var Paal Berg. Den landsforræderstempel som lyste svovelgult om Quislings navn her i landet tok Paal Berg vekk. Han sa til det norske folk og all verden over radio at Quisling "hadde stilt seg til disposisjon i den hensikt å unngå blodsutgydelse og opprettholde ro og orden", "at han hadde vist ansvarsfølelse og fedrelandssinn." Og for dette takket Paal Berg han!

Men ikke nok med det. Quisling skulde også lede demobiliseringen, altså direkte motarbeide kongens og regjeringens mobilisering og krigføring. Kunde noe menneske tro at Høyesterett og det av retten opnevnte Administrasjonsråd tok i bruk en vitterlig landsforræder - og takket han?

Nei. Fra den tid begynte da også NS å få tilhengere rundt i landet. Og hva verre var: Med denne autoritative stempel fra Præsidenten i Høyesterett hadde også Quisling den anbefaling

han behøvde i Tyskland. Med den fikk han forholdsvis lett overbevist Hitler om at det var bare noen engelskvennlige politikkere og forretningsmenn som hadde stått han imot i begynnelsen. Og han kunde altså vise til Høyesterett og voksende tilslutning til sitt parti.

Det er ikke ringeste tvil om at det alene var Paal Bergs opptreden som muliggjorde at ikke Quisling gikk ned for alltid, men at han tvertimot fikk sjanse til å komme tilbake. Men det synes å være vedtatt at en ikke må røre ved Paal Berg. Ikke nok at alt skal tas i beste mening, hva forøvrig er riktig, men det skal bortfortolkes og bortforklares inntil det usannsynlige. Hvorfor? Er det avtale mellom London og Heimefronten? Det er flere og flere som spør i dypeste alvor. Det er dystert. Og alle de tusener som dømmes, alle deres uskyldige pårørende som er bragt i ulykke. Det vilde aldri skjedd om ikke Paal Bergs hæseblæsende virksomhet hadde utviklet seg som den gjorde.

Han grunnla altså i april dagene Quislings come back mulighet. Men Administrasjonsrådet, Kongen og regjeringen sto enno i veien. Også disse hindringer tar de to geschäftige herrer Berg og Berggrav initiativet til å få vekk. Det var det som skjedde i junidagene. Herom skriver "Nationen" i sin leder den 4. desember 1946:

"Ikke det siste ord"

Det ligger et imponerende arbeid bak den innstilling fra Undersøkelleskommissjonen av 1945, som idag blir offentliggjort, og på mange måter vil den utvilsomt for all framtid bli stående som et kildekrift. Når vi allikevel ikke tror at den blir det siste ord i saken, er det fordi en etter lesningen sitter igjen med en beklemmende følelse at det ikke alltid og overfor alle er målt med det samme strenge mål. Og det må dog være det første og ufravikelige krav, i det øyeblikk det overfor en rekke av våre fremste menn trekkes så alvorlige konklusjoner at spørsmålet om riksrett neppe kan unngå å melde seg.

Det felles en meget hard dom over vår forsvarspolitik i mellomkrigstiden. Den er utvilsomt riktig, skjønt det nok kan være atskillig på den måten hvorpå kommissjonen fordeler det partimessige ansvar for denne politik. Ennu sterkere er fordømmelsen av at regjeringen Nygaardsvold ikke tok konsekvensen av de stormvarsler som gikk over Europa i årene før krigen, og økte vår forsvarsberedskap langt mer enn det ble gjort. Det er utvilsomt også riktig. Men da tilsier all rettferdighet overfor regjeringen Nygaardsvold, at det også kommer fram at det var en mann utenfor

både regjeringen og Arbeiderpartiet som kanskje hadde det største moralske ansvar for at en ikke kom lenger enn en gjorde. Det vet enhver som hadde et blott noenlunde inngående kjennskap til norsk politikk i den tiden, og til de underhåndsdrøftelser nettopp om forsvarsspørsmålet som fant sted mellom regjeringen og partigruppenes tillitsmenn. Men det synes å være unngått Undersøkelseskommisjonens oppmerksomhet.

Noe av det samme finner en når en tar for seg framstillingen av riksrådsforhandlingene. Dommen over presidentskapet er hard og nådeløs. Her finner en lite av det som kommisjonen selv hevder når det gjelder fylkesmennene, at deres stillingtagen ikke skal bedømmes etter den senere utvikling, men etter forholdene som de faktisk var i 1940. Derimot har de som deltok i riksrådsforhandlingene uten å komme inn under fellesbetegnelsen "politikkerne", sluppet forbausende lett unna kommisjonens strenge dom. Og dog må Undersøkelseskommisjonen vite at det mot enkelte av dem er hevdet fra høyt ansvarlig hold at de har minst like stor "skyld" som presidentskapet.

Så hard som kommisjonens konklusjon er blitt når det gjelder riksrådsforhandlingene og presidentskapet forekommer det oss nødvendig at det nu skapes full klarhet over det som hendte i disse dager. Undersøkelseskommisjonens innstilling har ikke gjort det, særlig når det gjelder den avgjørende dato den 17. juni. Det er av langt større interesse å få rede på hva de mest innflytelsesrike menn også utenfor presidentskapet foretok seg den dagen enn å få en detaljert beskrivelse av de forskjellige statsråders besværlige reiseruter nordover landet i april dagene. Hva var det f.eks. man forsøkte å komme i kontakt med Kongen om gjennom den svenske minister? Og hvem tok initiativet til denne henvendelse? Og hva med det meget omtalte fredsforslag og den støtte det fikk. Det bagatelliseres i kommisjonens innstilling som en intern norsk affære, men det var jo dog ikke forslagsstillernes skyld at det ikke kom lenger. Og en kan heller ikke komme forbi at dette fredsforslaget var en medvirkende årsak til at det også i brevet til Hitler ble sagt at det norske folk var villig til å slutte fred.

- Det blir sikkert rik anledning til å komme inn på Undersøkelseskommisjonens innstilling i tiden framover. Den vil bli et meget omtalt og omstridt dokument, og vi er tilbøyelig til å si at den bør bli det. Det er såvidt vi kan se den eneste mulighet for å skape det som vil bli historiens dom om mennene og begivenhetene i disse skjebnesvangre år.

Den dom er fremdeles ikke avsagt! "

Det er Berggrav og Berg bladet siktet til i siste halvdel av artikkelen. I en leder den 6. desember kommer bladet tilbake til spørsmålet:

"Vi har ikke "klattet ansvaret utover en størst mulig krets". Den krets som Undersøkelseskommissjonens mandat omfatter er fullstendig stor nok for oss. Men innenfor denne krets skal også alt av interesse fram. Med samme styrke på lyskasteren i hvilken retning den snur.

Vi har ikke forsvart presidentskapet. Men vi reagerer mot at presidentskapet skal stå også med det moralske ansvaret ved siden av det konstitusjonelle som det naturligvis må ta. Dertil husker vi litt for godt hvordan det samme presidentskap i 1940 ble både presset og bønnfalt om å lede forhandlingene.

Også av mange av dem som idag toer sine hender."

Det er igjen de samme herrer som først og fremst "toer sine hender".

Sjefdirektør Gunnar Jahn, medlem av Administrasjonsrådet, er ikke fornøyd med kommisjonens referat av hendingene 17. juni. I dagspressen 5. desember 1946 skriver han bl.a.:" - - - Under denne konferanse reiste Berggrav spørsmålet om en burde undersøke underhånden hos Dellbrügge muligheten av en separatfred med Tyskland. Med tilslutning av de tilstedeværende unntatt Moseid, søkte Berggrav Dellbrügge som straks avviste tanken om separatfred. Imidlertid hadde Paal Berg søkt ved den svenske minister å komme i forbindelse med Kongen." (Koms. referat)

Jahn fortsetter:"Dette er et meget sammentrengt referat av hva som foregikk, og det ser ut som jeg var enig i Berggravs og Bergs aksjon. Denne aksjon var debattert før jeg kom. Etter min dagbok diskuterte de da jeg kom inn et nytt utkast fra Dellbrügge. Like etter jeg var kommet gikk Berggrav. Jeg satt ved siden av Paal Berg og spurte ham hva som foregikk. Han fortalte meg da at Berggrav hadde lagt fram et forslag om å slutte fred med Tyskland. Senere fikk jeg vite at det forelå et utformet forslag om dette og jeg er oppmerksom på at dette ikke skulde forelegges Dellbrügge, men at Berggrav skulde undersøke muligheten muntlig og underhånden. Da jeg fikk vite om Berggravs aksjon, sa jeg til Paal Berg:"Har dere mistet forstanden?" Paal Berg sier til meg:" Men stillingen er nå en annen når Frankrike har kapitulert." Jeg svarte Paal Berg:" Det kan da ikke bety noe for vår innstilling, Vi må holde vår linje, forstår du ikke det?" Til dette svarte ikke Paal Berg noe."

Som en ser, Berggrav og Berg vilde slutte fred på tross av Kongens og regjeringens erklæring om at krigen skulde fortsette. Men alt dette går Granskningskommisjonen forbi. Det er da ikke til å undres over at folk ikke lenger regner kommisjonen for objektiv, en kunde nesten fristes til å si ærlig. Noen klipp fra pressen viser dette:

Leder i "Arbeiderbladet" 14. desember

"Politikerne og de andre

Gjennom opplysninger Arbeiderbladet har bragt om fylkesmennenes forhold under krigen, er et hovedavsnitt i undersøkelseskommisjonens innstilling blitt rokket. Kommisjonen har kommet til det resultat at den ikke kan rette noen bebreidelse mot fylkesmennene for at de aktivt var med å gjennomførte førerprinsippet i kommunene. Etter det som nå er lagt fram går vi ut fra at denne konklusjon må revideres. Da forholdene ikke kan tenkes å bli klarlagt under forhandlingene i riksretten, må en kunne regne med at protokollkomite og odelsting vil være særskilt oppmerksom på dette avsnitt i innstillingen.

Denne elskverdige svakhet i vurderingen av fylkesmennenes forhold reiser med full styrke et viktig spørsmål: Har kommisjonen kommet fram til de rettferdige resultater, når det gjelder fordelingen av ansvaret mellom politikerne og de andre myndigheter? Når det gjelder fylkesmennene har den åpenbart tatt feil. Administrasjonsrådet, som på en unntakelse nær besto av embetsmenn, er frikjent. Kommanderende general er frikjent. Høyesteretts formann er frikjent.

Når det gjelder fylkesmennene heter det at de "ikke skal bedømmes etter den senere utvikling, men etter forholdene som de faktisk var i 1940". Når det gjelder Administrasjonsrådet: "Den som nå vil klandre Administrasjonsrådet for dets opptreden, kommer samtidig til å rette sin kritikk mot hele det norske folks holdning våren og sommeren 1940, mot alle politiske partier, mot alle samfunnsklasser, mot folkets ledere og mot den store masse."

Derimot dømmes politikerne ganske annerledes hardt.

Alle er fullt på det rene med at det er de menn som sitter i regjering og storting som har det konstitusjonelle ansvar for den politikk som blir ført. De har ansvar overfor folket og ansvar overfor loven. Derfor må de også komme i forgrunnen når en skal granske og dømme om det som er skjedd. Men selv om politikerne har det største ansvar, opptrer de ikke som enkeltmennesker, suverent løsrevet fra alle omgivelser. Vi må dømme også dem i det

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014
miljø de står, etter forholdene som de faktisk var i 1940". Ellers har oppgjøret ingen hensikt, i hvert fall ingen god hensikt.

Vi led vårt største moralske nederlag i krigen under riksrådsforhandlingene. De ble ført på en slik måte at det lenge kommer til å svi i vår nasjonale æresfølelse. Kommisjonen legger hele ansvaret på presidentskapet, og i den propaganda som har fulgt etterpå, er presidentenes holdning karakterisert med språkets sterkeste ord, at den var "dum, feig og simpel".

Denne ensidige kjennelse tilfredsstillende oss ikke. Skal det norske folk nå og i framtida lære noe av disse tragiske hendinger, må vi også her se tingene i sammenheng.

Vi gjenoppfrisker noen viktige data: Forhandlingene ble først ledet av administrasjonsrådet, fra 16. juni mot Magnus Nilssens råd, av presidentskapet. 17. juni tok Berggrav opp tanken om en norsk-tysk særfred, støttet av Paal Berg. Den første følte seg fram hos den tyske forhandler Dellbrügge, men ble avvist - den siste søkte gjennom den svenske legasjon å komme i forbindelse med Kongen, men ble avvist. Om kvelden samme dag ble et norsk forslag av tyskerne erklært for uantagelige, og forhandlingene brutt. Om natten ble forhandlingene tatt opp igjen - ikke etter initiativ av presidentene, men av administrasjonsrådets formann, Christensen, som erklærte at han "ville gå inn for en henvendelse til Kongen slik at Kongen fikk anledning til å tre tilbake, om han ønsket det". 18. juni ble det holdt et større møte, der de fleste uttalte seg for en slik henvendelse som Christensen hadde erklært seg villig til å sende. Med det som skjedde denne natten og den følgende dag var kapitulasjonen fullbyrdet. Senere vek de norske forhandlere skritt for skritt, inntil forhandlingene ble brutt i september på en likegyldig ting - fordi det da skulde skje noe ganske annet. En kan trygt si at det var administrasjonsrådet som i hele denne perioden var den norske myndighet som hadde den største innflytelsen, ikke presidentskapet. Rådets formann var også utpekt til formann i riksrådet.

Hvordan det kan være mulig etter dette blankt å frikjenne administrasjonsrådet, og blankt å dømme presidentene, forstår vi ikke. Kommisjonen sier i en vurdering av juniforhandlingene at "det i møtene etter 15. juni var politikerne alene som hadde avgjørelsen, og at andre tilstedeværende ikke tellet med når det gjaldt å gjøre vedtak."

Vi synes ikke det går an å hoppe så lett, selv om gjerdet er lavt.

Hva var så årsakene til at vi på det tidspunkt hadde så liten motstandskraft overfor tyskerne?

Mange forhold kan nevnes: Forhandlingene ble ført under det voldsomme inntrykk av tyskernes store militære seire, vi hadde ikke summet oss etter det første støt, det var på det tidspunkt ikke antydning til en organisert og samlet norsk front. Det karakteriserer forvirringen at, som det synes, helt tilfeldige personer kunne delta i viktige konferanser.

Vi nevner også et annet forhold:

Ennå mens krigen pågikk i Norge ble det i Oslo drevet en hatefull agitasjon mot regjeringen Nygaardsvold. Foruten de forhold som kommisjonen kommer inn på, spillet det en stor rolle bl.a. at regjeringen hadde "flyktet", og at den hadde tatt gullbeholdningen med. Mens de norske gutter kjempet nordover o landet ble det tatt opp en propaganda for at regjeringen, eller enkelte av dens medlemmer, skulle bli stillet for riksrett når krigen var slutt. Virkningen av denne propaganda gikk dypt og varte lenge.

Kommisjonen kommer ikke inn på dette. Under riksretten må disse forhold belyses tilbunds. Det må bringes på det rene:

1. I hvilken utstrekning agitasjonen mot vår lovlige regjering svekket motstandsevnen i de første krigsmånedene, og særlig under riksrådsforhandlingene.

I hvilken utstrekning den la vanskeligheter i veien for å reise en norsk front mot overfallsmennene.

De som leser kommisjonens innstilling vil bli sittende igjen med en følelse av at politikerne har, som det er sagt, vært svake, feige, dumme og visstnok også simple, mens sivile og militære embetsmenn stort sett har holdt mål og er blitt frikjent. Vi mener at denne vurdering er uriktig, og vi vil nødig ta ansvaret for å gi den fra oss som en arv til våre etterkommere, som også kan komme til å måtte slåss for demokratiet.

Riksretten skal i sin tid dømme når det gjelder det konstitusjonelle ansvar. Det er en av rettens oppgaver. Den annen og den viktigste er å gi bakgrunn til og sammenheng i det som skjedde, slik at ettertida kan lære noe om årsakene til at vi tapte og at vi seiret."

Leder i "Hamar Arbeiderblad" 5. desember 1946

"Men skal det besluttes riksrett mot dem som beskyldes for unnlatenhet, bør den omfatte også dem som i våre øyne har gjort seg langt større fortjent til riksrettsbehandling fordi de mens

Stortingens påbud ble overholdt. De lærte seg beredt til å begå grunnlovsbrudd ved å slutte fred med Tyskland. Vi sikter til Stortingets presidentskap og de menn som bisto presidentskapet i dets bestrebelser for å komme til en forståelse med Hitler, og som ved sine forhandlinger skapte en skjebnesvanger rådvillighet i det norske folket. Det var stortingsmann Ivar Lykke fra Trondheim som i Hambros fravær tok initiativet til disse forhandlinger som sluttet med tilbudet om å avsette kongehuset og regjeringen og som sluttet sitt brev til Hitler med disse herostratisk berømte ord om at presidentskapet "har den sikre overbevisning at tysk høysinn vil bidra avgjørende til å fremme den vennskapelige utvikling mellom Norge og Tyskland som også er vårt mål." Både høyesterettsjustitiarius Paal Berg og biskop Berggrav var med på dette, selv om de gikk fra forslaget dagen etter. Etter den karakteristikkk som granskningskomiteen gir de menn som var villig til å slutte fred med tyskerne og etablere en motregjering i Norge mot kongen og regjeringen i London er det klart at også dette forhold må inn for riksretten hvis det blir aktuelt å reise riksrettssak mot noen i det hele tatt. Foruten presidentskapets medlemmer og Paal Berg og Berggrav vil en slik riksrettssak også komme til å omfatte fylkesmann Christensen, direktør Bache-Wiig, statsfysikus Diesen, sorenskriver Harbek, direktør Gunnar Jahn, dosent Mork og professor Seip. En del av disse tok mot slutten avstand fra den linje som ble fulgt, men blant dem som var villig til å ofre kongen og London-regjeringen var Christensen, Bache-Wiig, fylkesmann Five, stortingsmann Getz og Frithjof Heyerdahl."

"Arbeiderbladet" for 18. desember 1946 under denne overskrift med svære typer:

"Skarp artikkel om granskingen"

Vi kan idag sitere en ny artikkel om Undersøkelses - kommisjonens innstilling, en skarp og meget bemerkelsesverdig artikkel. Den sto i dagbladet for mandag og er skrevet av William N. Nygaard.

Etter å ha karakterisert den tyske taktikken etter overfallet på Norge, skriver Nygaard:

Likevel ble det i de første dagene etter 9. april, mens våre tropper ennå sloss i skogene omkring Oslo, og mens vår konge og vår regjering ble jagd nordover, fra norsk side gjort forsøk på å etablere tysk kontakt. En fikk løfter og forsikringer, ja til og med "æres"-ord, og en stolte på dem. Det var ikke så underlig at tyskerne da besluttet seg til å prøve et framstøt også på den andre linjen. De hadde allerede et kreatur til sin rådighet: Quisling. Nå kom det mann til dem, blant de beste vi hadde,

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

og tilbød seg å tre i hans sted. Riktignok ikke i hans funksjoner, men likevel -: Det skulle være tillit og lojalitet. Tyskerne tok imot dem. Nå gjaldt det bare å få dem kompromittert.

Og det lyktes. Først Oslo-bispen gjennom Nordmarkstalen, så høyesterettsjustitiarius gjennom "takken" til Quisling og Presidentskapet gjennom riksrådsforhandlingene. Til slutt trodde Terboven at han hadde oss helt i sin hånd, da han kunne stille også Stortinget, vår stolthet og ære, fram for oss og skjemt ut for bestandig. Så kunne han la Quisling få slippe til igjen.

Men heldigvis hadde han forregnet seg. Det gikk ikke slik i en hånd vending å avsjele hele det norske folk. Gjennom utenriksminister Kohts "instinktive" reaksjon natten til 9. april, da han avviste det tyske ultimatum, gjennom stortingspresident Hambros klare tilrettelegging og gjennom Hans Majestet Kongens bestemte opptreden i Elverum var det lagt grunn for en motstandsbevegelse som etter hvert skulle komme til å rive flere og flere med seg, og som også skulle klare å få Administrasjonsråd, Høyesterett og kirke i havn igjen. Presidentskapet og Stortinget sto dessverre ikke til å redde. Når dette lyktes, det skylder en å tilføye, var det ikke minst fordi det innen hver av disse institusjoner fantes menn som fra første øyeblikk hadde vært oppmerksom på faren ved tysk kontakt, og som derfor hadde kunnet hjelpe til med å avverge katastrofen.

Granskningskomiteen hadde kunnet nøye seg med å understreke dette. Isteden har den valt å forsvare Administrasjonsrådet og måten det kom istand på og klandre Presidentskapet for det forløp riksrådsforhandlingene fikk. Dermed er den selv kommet ut på det skråplan som Administrasjonsrådet og Presidentskapet befant seg på sommeren 1940. Spørsmålet er ikke lenger bare hva som er riktig, men også hva en er tjent med, og dermed er utglidningen begynt.

Og når det på side 307 står at "hvis en innrømmer at den ordning vi oppnådde (Administrasjonsrådet) var avhengig av "takken" og at ordningen var en avgjort fordel for oss, fortjener han (høyesterettsjustitiarius) påskjønnelse fordi han tok på seg det ubehagelige verv å holde denne avskjedstalen til Quisling", så ligger det i det en oppfordring til hele det norske folk å følge Administrasjonsrådet, Presidentskapet og Granskningskomiteen videre på den vei Hitler åpnet for oss, en oppfordring som en må motta med forferdelse og avslå.

Granskningskomiteen ble oppnevnt for å foreta en undersøkelse.

Stiftelsen Norsk Okkupasjonshistorie, 2014
Den nå nå gitt tingene enn dens mandat skulle tilsi. Dens innstilling er i hvert fall av alle blitt mottatt som en siktelse, en prøving og en dom, som til og med ønsker å være den endelige. To av de personer som føler seg berørt av Granskningskomiteens kjennelse, har ment å burde søke beskyttelse mot den ved riksrett. Det vilde være en fortvilt utvei. Men slik som alt ligger an nå, er den kanskje den eneste mulige. Ett er sikkert, også den annen part må bli hørt. Det krever rettsbevisstheten."

Leder i "Morgenbladet" 4. desember 1946:

"Hva vil der nå skje? Utvilsomt legger Undersøkelseskomisjonens innstilling tingene opp til to riksrettssaker, mot de to nevnte regjeringsmedlemmer og mot stortingsledelsen og iallfall visse tingsmenn som stimulerte den til dens sørgelige opptreden under riksrådsforhandlingene. Saken går nå til konstitusjonell behandling i protokoll-komite og odelsting, og man får avvente resultatet der. Men det kan alt nå sies at et moment vil veie tungt på den ene vektskål: Vi straffer i denne tid kanskje 50 000 landsmenn for hva de har begått i løpet av okkupasjonsårene. Skal da de som har et hovedansvar for at vårt land kom i den situasjon som gjorde de 50 000's forgåelser mulig, gå fri? Eller de som i politisk uforstand satte vårt lands framtidige eksistens på spill under riksrådsforhandlingene? På den annen side må man være forberedt på å møte den formelle innvending, at granskningen av vår krigsregjering handlinger jo bare er begynt, årene i London gjenstår ennå ugransket.

Men i hvert tilfelle ligger Undersøkelseskomisjonens første innstilling nå på Odelstingets bord. Dens slagkraft er fryktelig, ikke minst på grunn av dens fulle enstemmighet. Og når bilagene også foreligger vil alle måtte se, at her er der skrevet et nytt kapitel i Norges politiske historie, et rystende kapitel ganske visst, men sikkert det dyktigste og mest fullendte som noensinne er satt på papiret."

Leder i "Aftenposten" 5. desember 1946:

"Rettsoppgjøret etter krigen var nødvendig, selv om det var tungt og trettende. Det samme resonnement kan gjøre seg gjeldende, når det er spørsmål om riksrettssaker som avslutning på det hele. At der er juridisk grunnlag for dem, kan neppe være tvilsomt, Og selv om de kan bli en trøsterik forestilling for dem som allerede er dømt for andre ting, så blir de også et bevis på rettsstatens reaksjon uten persons eller partis anseelse.

Folket vil med spenning imøtese Odelstingets beslutninger, når det har gjennomgått Undersøkelseskomisjonens innstilling. Blir det to riksrettssaker? Blir det en? - eller blir det ingen?"

"Arbeiderbladet" 20. desember 1946:

"Biskop Berggravs fredsinisiativ"

Vi i Nord-Norge ble grepet av hellig harme da vi i de kritiske aprildagene i 1940 fikk høre at biskop Berggrav satte hele sin autoritet inn for å hindre "blodsutgydelser" sørpå. Berggrav har i en av sine bøker fra krigsårene gjort greie for dette forhold. Og etter hans forklaring må en vel se noe annerledes på hans opptreden enn det vi gjorde i 1940. Men denne herr Berggravs antikampinnstilling opphørte dessverre ikke i aprildagene. I Granskningskomiteens innstilling blir det opplyst at Berggrav den 17. juni 1940 tok initiativet til å få sluttet fred med tyskerne.

Kongen, regjeringen og forsvarets overkommando hadde noen få dager tidligere, den 10. juni, proklamert at kampen mot overfallsmennene skulle fortsette, selv om en ble nødt til å føre den fra et annet land.

Vi husker alle hvor godt de gamle ordene fra regjeringen og forsvarssjefen, general Ruge, gjorde i de svarte timene: "Vi har måttet legge ned våpnene her hjemme på grunn av overmakten, men vi har ikke gitt opp kampen. Motstanden skal bli organisert på ny. Vi er slått, men beseiret er vi ikke. Kampen fortsetter."

Det var likesom halmstrået vi klynget oss til. Men herr Berggrav kastet seg opp til overkonge over regjeringen og over forsvarssjef og gikk til tyskerne og bad om fred. Han dro dessverre også andre folk med seg i dette forsøket på å styrte et vedtak det lovlige styre alt hadde gjort. Heldigvis avslo tyskerne tilbudet. Heldigvis for oss. For tenk hvilken stilling vi var kommet i hvis herr Berggravs tiltak hadde ført fram. Dagen etter gikk riktignok herr Berggrav fra dette sitt sørgelige standpunkt og det er muligens det som har bevirket at Granskningskomisjonen nøyer seg med å referere det, men ikke komme med noen alvorlig kritikk. Men det står også fast at de utmerkede herrer i Granskningskomiteen ikke har maktet den oppgave å veie på samme vekt alle som vurderer situasjonen feil på et eller annet tidspunkt. Berggrav er i den stilling at det ikke kan reises riksrettstiltale mot ham. Men skal det først bli riksrett, så kan vi ikke skjønne annet enn at et så alvorlig brudd på konstitusjonen som det

herr Berggrav søkte å sette i verk og ledet andre til å være med på, samtidig tas opp til rettslig behandling i et forum hvor herr Berggrav kan stå som siktet. Skal vi først ha storvask omkring 1940 så sannelig må vi vaske alle klærne. Også bispekapper og dommerkapper. Det burde være likhet for loven. Ingen bør henge for høyt. Men ellers vil det vel bli litt vanskelig å finne de 15 menn som kan sette seg til dommere over Nygaardsvold, Koht m.fl. i hellig overbevisning om at de har rett til å dømme, for de har selv vurdert enhver situasjon absolutt riktig og ikke gjort noe som kan lastes.

Det skal bli interessant å se navnene på de eventuelle 15.

Ingvald Jaklin."

"Arbeiderbladet" 18. desember 1946:

"Utheim og nyordningen av kommunene.

Nektet fylkesmannen å etterkomme Hjemmefrontens parole?

Det ser nesten ut som glemsomhet er en dyd når det gjelder gransking. Arbeiderbladet dro fram en del sider av fylkesmannsaken som undersøkelseskommissjonen hadde glemt, her er et par til.

Ansvarlige folk i Oslo sendte, gjennom den første sentralorganisasjon for hjemmefronten ut en parole om at ordførerne burde slutte. Som rimelig var kom kanskje ikke parolen fram til alle, det ble derfor andel vanskeligheter. Parolen skulle formidles gjennom fylkesmennene. Jeg fikk senhøstes 1940 i oppdrag å bringe saken fram i Sør-Trøndelag og Møre.

I Sør-Trøndelag var fylkesmann Cappelen avskjediget. Det framgikk av samtalen jeg hadde i Trondheim at en kunne regne med omtrent 100 prosent oppslutning om aksjonen, især hvis den også ble gjennomført i nabofylkene.

Fra Trondheim reiste jeg til Molde for å snakke med fylkesmann Utheim. Han ble satt inn i saken, men han ville ikke ta del i noen aksjon. Jeg fikk inntrykk av at han syntes det ikke var så dumt å ha litt mer makt over ordførerne. Han leikte likesom med tanken å sitte med ordførerne som tjenestemenn. Han kom naturligvis med de samme utfluktene som mange andre i den tida - det var så bra å holde det gående, se tida an. For å si det med kommisjonens ord - "livet skulle jo leves videre også under okkupasjonen". Det er kanskje bra at de fleste hadda noen annen leveregel enn Utheim og Undersøkelseskommissjonen.

Litt av et bevis for hva det førte til at Utheim gikk inn for nyordningen av kommunene i denne omgangen viser statistikken

over gamle og nye ordførere i innstillingen. I Sogn og Fjordane fortsatte 26 av 38 ordførere, i Møre og Romsdal 62 av 65 ordførere og i Sør-Trøndelag 24 av 55 ordførere.

På den samme reisen hadde jeg også i oppdrag å søke å få organisert de første samarbeidsutvalgene for hjemmefronten. Utheim viste sitt stivsinn i denne saken også, - det tregtes ikke noe utvalg av folk fra de forskjellige partier og næringsorganisasjoner. Han satt i Molde på toppen av den nyordnede kommunale kransekake - det fikk være hjemmefrontorganisasjon god nok.

Oslo, 16. desember 1946

Baard Krogvig."

"Arbeiderbladet" 20. desember 1946:

"Granskingen og riksretten.

Fylkesmann Bull i Østfold svarer og bekrefter.

Fylkesmann Bull i Østfold har skrevet et svar til Demokraten i anledning av en redaksjonell artikkel bladet hadde om det beryktede brev til lensmennene om nyordningen i 1940. Svaret er en bekreftelse på at fylkesmannen har sendt brevet og han forklarer det på følgende måte:

Min skrivelse til lensmennene er foranlediget ved Innenriksdepartementets brev av 10. desember 1940, og inneholder alene de krav som var stillet i departementets skrivelse. Det er således departementets krav - ikke mine - som er meddelt lensmennene. I departementets nevnte skrivelse, som er betegnet som fortrolig, forlangtes mitt forslag til ordførere og varaordførere med funksjonstid fra 1. januar 1941 i anledning av den forestående "nyordning", som bebudedes å ville bli gitt med det første. Når min skrivelse til lensmennene er datert 10. desember 1940 må dette skyldes en skrivefeil, idet departementets skrivelse er datert 10. desember og innkommet til fylkeskontoret 11. desember, og noe annet grunnlag for min henvendelse til lensmennene forelå o ikke. Men jeg går ut fra at min skrivelse er sendt ganske snart etter mottagelsen av departementets brev, idet departementet mitt forslag avgitt uten opphold, senest 7 dager etter mottagelsen av departementets skrivelse. Man må også huske på at de gamle ordføreres funksjonstid utløp 31. desember 1940 og et styre måtte kommunene ha.

Fylkesmannen skriver videre at han hadde liten kjennskap til folk og forhold i fylket, da han først tiltrådte 1. august 1940, og lensmennene representerte den tjenestemyndighet som det var naturligst å henvende seg til.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie 2014
resultatet av arbeidet med ordføreroppnevningene, hvori fylkesføreren deltok etter departementets bestemmelse, var at det ble oppnevnt 12 av de gamle ordførere og 21 nye. Oppnevningene ble foretatt av departementet. Mitt inntrykk av de opnevnte var at de stort sett var rolige folk og dette inntrykk holdt seg så lenge jeg var i funksjon. "Nyordningen", likesom forholdene i det hele bød meg i høy grad imot, men nødt og tvungent måtte jeg, i likhet med andre embets- og tjenestemenn og mangfoldige andre, oftest handle etter okkupasjonsstyrets direktiver, så usmakelig det enn var. Da jeg ble avskjediget fra mitt embete av Innenriksdepartementet, betød det for meg en stor lettelse og en meget velkommen befrielse for et ytterst enerverende og byrdefullt arbeide.

Som det vil være kjent har Granskningskommisjonen enstemmig funnet ikke å kunne rette noen bebreidelse mot fylkesmennene i anledning av at de ble stående i sine stillinger og medvirket ved "nyordningen".

Demokraten knytter noen bemerkninger til dette og hevder at det neppe kunne være "nødt og tvunget" når fylkesmannen sendte sitt brev til lensmennene og i dette ba om at forslagene på "ordførere" skulle omfatte "ansette menn som aktivt vil arbeide etter den nye tids retningslinjer, selv om de ikke er medlem av NS".

Fylkesmannen kan neppe være ukjent med at det er dem som har måttet bøte med frihetsstraff fordi de etterkom hans oppfordring. Den omstendighet at granskningskommisjonen enstemmig har funnet "ikke å kunne rette noen bebreidelse mot fylkesmennene i anledning av at de ble stående i sine stillinger og medvirket ved "nyordningen", tjener ikke fylkesmann Bull til noen undskyldning. I høyden kan det tjene ham til trøst at også granskningskommisjonen har tapt atskillig av tilliten, ikke minst ved at den har gått god for fylkesmennenes holdning under krigen."

Disse sitater må være nok til å vise at kommisjonens innstilling er et høyst menneskelig dokument, beheftet med all menneskelig skrøpeligheit. Men denne forklaring strekker ikke til. Er det bare skrøpeligheitssynd den linjen som blir mer og mer tydelig, at det synes å være maktpåliggende at enkelte går fri, og det de hovedansvarlige?

Det må vel ha en forklaring at også Riksadvokaten helt lukker øynene for herrene Berggravs og Bergs forbrytelser. Berggrav f.eks. vilde jo for sin "krigsinnsats" være hjemfallen til straff etter den militære straffelov § 81 ved siden av den almindelige straffelovs §§ 86 og 98. Det er dødsstraff for overtredelse av mil.strl. § 81. Og enda finner Berggrav at han er

den rette til å svinge tukstens ris over andre. Det henvises til den mer inngående omtale av Berggrav i "Grunnlovsbrudd og Rettsoppgjør" side 42 flg.

Paal Berg måtte riktignok gå som justitiarius i Høyesterett, men han fikk St. Olavs orden. Sikkert ikke for sin sagbruksvirksomhet under krigen!

Det blir stadig mer klart for fler og fler at her ikke er likhet for loven. At en mann som Berggrav kan fortsette i sin stilling kan bare ha en forklaring: Myndighetene ønsket en kompromittert mann som kirkens leder i Norge. Det viste seg da Berggrav søkte Hamar bispestol. Bispedømmets presse var nokså enig om å ha seg frabedt æren av å få denne prelat som bisp. Det var drøye håns- og alvorsord som falt i den anledning. Berggrav skjønnte at han måtte holde seg der fra. Og så kom noen åndsbrødre han til hjelp. En bråte prester skrev til han og forklarte hvor uundværlig han var i Oslo. Riktignok var arbeidbyrden stor, men som herr Motzfelt skrev i en Hamar-avis: Berggrav kunde bli ved sin lest, ikke blande seg bort i alle mulige ting som ikke vedkom han, så fikk han også tid til å skjøtte sitt embete. Men han skal jo dessuten skrive bøker og tjene penger.

Vel, han trakk seg tilbake fra Hamar, men han er fremdeles bisp. Det forteller ikke så lite om tilstanden innen kirken, forklarer hvorfor hverken myndigheter eller folkeopinion tar det mindste hensyn til pratet fra bispemøtene.

Under okkupasjonen var prestene så flinke til å hevde at de hadde i oppdrag å refse synden og tale de verdslige myndigheter til rette. Det er slutt med dette nå. De nåværende myndigheter antas å sitte for fast i salen til at en bør legge seg ut med dem.

Kommisjonen undskylder Administrasjonsrådet og dets formann, fylkesmann Christensen. "Han var en gammel mann," sier den. Ja, hun var gammel den 74 årige enke også, hun som måtte betale kr. 36 000.- Ramsun er visstnok også gammel.

Hensikten med denne publikasjon er ikke å kritisere Kommisjonen, men å påpeke at dens opplysninger må få avgjørende innflytelse på det såkalte rettsoppgjør. Innstillingen viser nemlig klart at den linje som Høyesterett og Administrasjonsrådet opptrakk i april, den fulgte de konstituerte statsråder etter 25. september. Derfor medvirket fylkesmennene, derfor ble alle dommere - Høyesterett unntatt - i sine embeter, se forøvrig fylkesmann Bassøes forsvar. Og heller ikke Høyesterett protesterte med ord eller miner mot ordningen 25. september. Her er vi ved

kjernen. Hvem kunde ane at det var straffbart å slutte seg til NS når alle hjemmeværende autoriteter sluttet seg til "nyordningen".

Og slett ikke må en glemme det norske folks skuffelse over den ventede støtte fra England. Nygaardsvold sa i stortingsmøte på Hamar om ettermiddagen den 9. april:

"Man skulle ha ventet at de som satte igang minesperringen og som dagen etter stolt skrev at England handler, det taler ikke, skulle ha vært såpass forutseende at de ialfall hadde forsøkt å bevare Narvik, som var den største anstøtsten i Englands politikk. Jeg kan ikke si jeg er imponert over Englands hjelp eller over de løfter som vi får."

Slik dømte også det norske folk. Og da så senere de allierte hjelpetropper trakk seg ut av landet, var folket enda mindre imponert, og de var harme.

Så reiste konge og regjering over havet. Vi var alene igjen. Eller som professor Skeie sier: "Vi var jo faktisk hjelpeløse som barnet i vuggen."

Da herrene kom til London var det ikke stor trøst de kunde sende gjennom eteren. Dessverre hadde alle i frisk erindring hvordan London radio under felttoget i Norge hadde løyet. Når en hørte på London, så måtte en jo tro at tyskerne ble slått sønder og sammen i Norge. Inntil de en vakker junidag sto der som seierherrer!

Folk visste også inderlig godt at rømlingene i London ikke hadde, eller kunde få, den mindste innflytelse på krigens gang. De satt som et slags gidsler i London, og fikk bare lov å si og gjøre hva som passet England. De mottok bare diktat. Det ble derfor sandelig en lett oppgave for dem å holde en linje. Og den linje de holdt, den ble diktert av England! Det var betingelsen for at de fikk hus og kost, og av og til fikk sende over London radio. Alt måtte innordnes under Englands krigsmål. Selvfølgelig.

Det er derfor ikke så lite barnslig når en nå søkes innbildt at det er regjeringen Nygaardsvolds linje som vant krigen. Å nei. Den bare mottok diktat. Den norske flåtes innsats er respektabel, men det var heller ikke den som vant krigen. Vi satte inn ca. 3 millioner tonn, England 25 millioner og Amerika 65 millioner. Det er ikke rart om en i U.S.A. og England flirer over det norske skryt at det var den norske flåtes innsats som nesten avgjorde krigen.

bedømmelse av stillingen i Norge er:

Kunde en påregne alliert hjelp?

Frankrike, Holland og Belgia var slått. Amerika var ikke med i krigen, forkynnte også at det vilde holde seg utenfor. Russland hadde avtale med Tyskland. Sovjet hadde tatt endel av Finnland og alle Randstatene. Det hadde sammen med Tyskland delt Polen.

I denne situasjon var det at en måtte stole på seg selv. Og så fikk da Quisling sin sjanse. Og noen titusen meldte seg inn i hans parti, med Berggravs og fleres velsignelse. Bakgrunnen har Granskningskommisjonen gjort klar. Vil folket og Stortinget enda fortsette i samme spor med forfølgelsen av NS folk, som bare har gjort det samme som fylkesmennene og så mange andre? Granskningskommisjonen har også forsøkt å holde skjold for Christian Fredrik Monsen. Er det fordi han er Stortingets president? Men han har da vitterlig ifølge kommisjonen et hovedansvar for vår slette militære beredskap. Skal denne mann stemme i Stortinget når Landssvikanordningen kommer opp? Skal Utheim stemme? Skal de stemme de som hører til partier som har hovedskylden for ulykken?

Visstnok er de nåværende stortingsmenn valgt på sitt løfte og program om at alle landssvikere skal straffes. Men da skal også alle tas, selv hvor høyt de henger, selv om de sitter på presidentstolen, selv om de har ærespensjon, selv om de har vært heimefront.

Granskningskommisjonen skal nå behandle Nygaardsvoldsregjeringens Londontid.

Når menn som Bergsgård, Hallsby og Heiberg har kunnet levere en så ensidig innstilling må en frykte det verste. Ensidigheten synes å ha et mål: Å slå fast at alt det regjering og Heimefront gjorde var riktig. Hadde det ikke vært det sikreste å overlate dette til historiens dom?

At Bergsgård er gått ut styrker ikke kommisjonen. I denne forbindelse: Hvor sterkt er forsvaret for Berggrav influert av Hallsbys lederstilling i "kirkefronten"? Hånden på hjertet, Hallsby - det er tillatt å spørre!

Hvor sterkt er den forholdsvis slappe kritikk over Ljungberg diktert av hensyn til - jeg tør ikke si hvem!

Da Ljungberg ble forsvarsminister ble det på kompetent hold sagt at det var betenkelig med en mann som sto kongehuset så nær. Det ble også hevdet, visstnok særlig av oberstløytnant Mjøn, at oberst Ruge var rette mannen. Hvorfor ble det ikke han? Og framfor alt: Hvorfor ble det Ljungberg? Får vi noen gang vite det?

Men tilbake til London.

Som påvist i "Grunnlovsbrudd og Rettsoppgjør" har regjeringen fra London satt i verk en rekke folkerettsstridige tiltak, såsom sabotasje, fraktirørvirksomhet etc. Og de mord som Hjemmefronten iverksatte under navn av likvideringen, det var jo mord. Nürnbergdommen fastslår at denslags er krigsforbrytelser.

Nå er vi spent på om Granskningskommisjonen vil godkjenne disse tiltak. Isåfall må en kunne forlange en redegjørelse for hvilken rett regjeringen hadde til å bryte folkerettens regler, som på høytideligste måte er ratificert av Norge, og dermed er en bestanddel av vår rett. Nødrett kunde det ikke her være tale om fordi det var krig. Det er jo nettopp for krig og okkupasjon disse folkerettsregler er vedtatt.

Kommisjonen har slått fast at de konstituerte statsråder folkerettmessig var utnevnt av okkupanten. Kommisjonen ventes da å gjøre rede for med hvilken rett regjeringen og norske borgere i strid med folkeretten la hindringer i vegen for administrasjonen i okkupert område. Det var jo disse hindringer, disse sabotasje-handlinger, som førte til så mange arrestasjoner, at vi fikk Grini, Falstad og alle de andre konsentrasjonsleirene. Det illegale arbeide som så mange nå skryter av var nemlig illegalt, det var ulovlig etter folkeretten. Det kostet mange liv, dessverre. Men hovedansvaret for disse frihetskampens ofre har de som satte sabotasjen i sving - i strid med folkeretten. Se her professor Castbergs betenkning inntatt i "Grunnlovsbrudd og Rettsoppgjør" side 13.

Vi kan vel ikke regne med at dette er den siste krig, til-tross for at de som antas å ha foranstaltet den annen verdenskrig er avskåret fra å starte den tredje. Den opprustning vi er med på må vel bety at her er en krigsfare, hvor den nå kan komme fra, så veldige venner, så demokratiske og fredelige som alle er.

Men altså: Kommer det en krig, så har folk krav på å vite om sivilbefolkningen da skal holde seg til folkeretten eller om den skal følge "paroler" i strid med denne. Dersom folkeretten ikke skal følges, er det ubegripelig hva en skal med Forente Nasjoner og krigsforbryterprosesser. Eller er det meningen at seierherrene etterpå skal avgjøre hvem som er krigsforbrytere - og hvem som er landssvikere? Det vilde være greiere om en visste det på forhånd hva en skulde holde seg til. Og dette er viktig. Denne gang brøt Norge som alle andre krigførende folkeretten og de regler som var vedtatt for krig og krigføring. Særlig gjelder

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014
dette sivillbefolkningen. Med den totale karakter krigen nå har fått betyr det utslettelse for den som kommer ut for den. Derfor er det viktigere enn noen sinne å innskrenke krigsområdet. Norge må som lite land også i framtidige kriger regne med å spille rollen som okkupert. Den slekt som nå vokser opp, ja alle som lever idag, har fått innprentet på tusen måter at illoyalitet mot okkupasjonsmakten, sabotasje, sprengninger o.s.v. er det mest fedrelandsbevisste, de mest heroiske handlinger en kan gjøre. Folk må jo tro det i et land hvor en ikke har ære i behold om en ikke har gjort et eller annet illegalt.

Gud hjelpe vårt stakkars vill-ledte folk om det ikke i tide kommer ut av denne forferdelige villfarelse. Det kan bety nasjonens selvmord i en given situasjon. Men det betyr også at hvert menneske innstiller seg på voldsferd istedenfor rett og orden. Hvordan kan Norges ledende menn tenke å skape tillit til og vyrdnad for F.N. og vedtatt, skreven human folkerett i krig, når hver moders sjæl i dette land lever i illegalitetens forherligelse? Det går seint å venne folk til å vente på å søke sin rett, istedetfor å ta seg til rette. Norge hadde fått et visst ry for sin kamp for rett istedetfor vold. Nå er det naturligvis så at dette først og fremst var diktert av vår armod, vår avmakt. Den veike må håpe på retten, ikke makten. Dette kan vel noen stormakter ha skjønt, kan kanskje ha flirt litt i skjegget over den "idealistiske" Ola Nordmann, som var så imot krig, vold og maktanvendelse. Likevel, Norge har utad holdt sin linje, alltid framholdt voldgift istedetfor krig, rett og orden istedetfor makt. Inntil det selv kom i krig. Da var rett og orden ikke mer verd for Nygaardsvold enn for Keiser Wilhelm, Hitler og England. I strid med all folkerett og all human krigførsel senket Nygaardsvolds allierte norske båter, båter som kom med mat til de folk som var hjemme. De bombet åpne byer og steder (Oslo i september 1942 og Herøya i august 1944 for å nevne etpar eksempler). Ennå er det ingen som kan forklare hvorfor dette ble gjort, eller vil vedkjenne seg det. Operasjonene hadde nemlig ingen betydning for alliert krigførsel. Så meget vet vi at bombingene av Oslo skjedde på anmodning fra nordmenn, og vel da sattes i verk av regjeringen. Vil kommisjonen granske dette? Eller betyr de liv og verdier som ved disse anledninger gikk til spille ingenting? En pølse i slaktingen? Eller er takknemligheten mot Nygaardsvoldregjeringen fordi den satt i London og handlet etter diktat - så stor at dette også må dekkes over?

Når denne takknemlighet truer med å ta overhånd gjør en vel

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

i å huske at hverken Nygaardsvold eller de andre eksilregjeringer engang kunde si et ord i radio som ikke var godkjent av England eller alliert overkommando. Ikke den mindste ting kunde den foreta seg - og da aller minst det som smakte av politikk. Når en vet at England tvang Norge til å levere sin flåte ennå mens det var nøytralt (11. november 1939, se "Grunnlovsbrudd og Rettsoppgjør" side 38), så kan en også vite hvem som dikterte etter at regjeringen ikke bare var kommet under fullstendig engelsk kontroll, men simpelt hen satt i de alliertes vold i London. Det menes ikke hermed at det var mulig å gjøre det anderledes som forholdene var, men dette framheves overfor all den haleluja regjeringen blir til del for sin Londonpolitikk.

På den annen side burde rømlingene huske på at det heller ikke var godt for de som satt igjen hjemme i okkupantens vold. Slik det hele utviklet seg er det ikke rart om mange mistet troen på og tilliten til de styremakter som hadde bragt oss i krig, og til sist berget bare - seg selv. Når ryktet så sommeren 1940 farer landet over om at nå er Stortingets presidentskap, Berggrav og Paal Berg samt Administrasjonsrådet enige om at Kongen og Nygaardsvold må avsettes, da var det jo ikke så greidt. Og triumferende lød det: Igjen fikk Quisling rett. Hva har han ikke sagt? Og i hundre tusener eksemplarer, i avisene, på lapper, i brosjyrer spredtes samlingen "Quisling har sagt -." Og Quisling hadde virkelig i de siste år sagt at det ble krig, at vi måtte ruste bedre, at Nygaardsvold drev en landsskadelig og forbrytersk politikk. Det er som Blix legger Nygaardsvold i munnen i "Dagbladet" for 14. desember 1946, at det var bare Quisling som forsto at her vilde bli krig, og: "Hvem vilde vel høre på han?" Jo, nå ble det mange. Først fordi utviklingen gav han rett. Det kunde ingen nekte, likeså lite som noen idag kan nekte at han så rett i disse ting. Men sa ikke London radio at han var forræder? Jo, men - - ? ? Hvem sa det? Jo, Nygaardsvold og de som landets ledende, hjemmeverende menn endelig i nasjonens interesse måtte avsette. Folk hadde sett at Administrasjonsrådet hadde greidd å skape orden, at Høyesterett og Paal Berg her hadde grepet riktig. Quislings opptreden kom i et annet lys, det tvang selve omstendighetene fram. Så kom propagandaen med Nygaardsvolds forbrytelser, regjeringens tåpeligheter - og takken til Quisling. Og så kom da altså Berg, Berggrav, Administrasjonsrådet, Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon og krevde å få avkastet denne regjeringens åk. Alle var enige om at Nygaardsvoldregjeringen ikke lenger hadde tillit, at den måtte avsettes. Men noen holdt på Kongen. Da sa representanten

for L.O. (Arb.fagl.Landsorg.) Elias Volan: "Dette gjelder større verdier enn kongehuset." Alle innrømmet det. (Se Granskningskommisjonen og Skeie: Forhandlingene med tyskerne 1940.) Og så fikk vi da det skjebnesvangre vedtak i presidentskapet om avsettelse av regjeringen og Kongens tilbaketreden. Det synes i høyeste grad ubillig og urettferdig å klandre presidentskapet mer enn andre deltagere i denne aksjon. Og det synes ikke å finnes saklig grunnlag for kritikk mot noen av dem. En annen holdning vilde i grunnen bare måtte bygges på en hallstarrighet som nærmet seg det sinnsvake. I hvertfall hadde det standpunkt som nå berømmes intetsomhelst med virkeligheten å gjøre. Og det er situasjonen sommeren 1940 som må legges til grunn. Stillingen på krigsskueplassen husker vel alle enno. Russland sto sammen med Tyskland. I U.S.A. drev Roosevelt valgkampen på at Amerika ikke skulde blande seg inn i den europeiske krig. Hvor skulde så hjelpen komme fra? Fra himmelen eller London? Gud hjelper den som hjelper seg selv, heter det. Vi var i sannhet henvist til å hjelpe oss selv dengang. Og presidentskapet fortjener snarere ros fordi de gjorde sitt smertefulle vedtak tvunget dertil av realitetene i virkelighetens verden. Alt annet er etterpåklokskap.

Likeså litt som Nygaardsvoldregjeringen hadde landsforræderske hensikter hadde presidentskapet det. Men de var hverken guder eller profeter. Og likevel kan en ikke si at den ene hadde rett og den annen urett. Det var ingen av dem som hadde det minste herredømme over verdensutviklingen - ikke det ringeste.

Noen konger er rømt herfra landet før. Det gikk ikke bra for de nordmenn som holdt på sine lovlige, men emigrerte konger Erik av Pommeren og Kristian II. Historien er mangfoldig som livet selv. Det må være vett også i det en kaller troskap.

Så kommer da det neste spørsmål: Hvilke hensikter hadde de menn som gikk inn i eller støttet NS? Var det for nå i fedrelandets farligste stund å strøpe det, svike det, slette det ut? Alle de bønder på sine øttegårder, alle de gode menn og kvinner i bygd og by, vilde de sitt fedreland tillivs, få det under fremmed åk - for selv sammen med sine barn og etterkommere å komme under åket? Ingen vil vel påstå det. En kan påstå at de tok feil, skjebnesvangert feil. Men da fylkesmennene, som fulgte dem på veien? Berggrav, som sa det sto enhver fritt å melde seg inn i NS? Carl Platou? Dommerforeningen? Sakførerforeningens Hovedstyre?

NS overtok administrasjonen 25. september 1940. Partiet måtte naturligvis gi mange konsesjoner til okkupanten. Men vi unngikk kaos, hjulene ble holdt igang, og vi svalt ikke ihjel tross